

QADIMGI YUNON MADANIYATI

BOBOJONOV BEHRUZ

SHDPI TARIX KAFEDRASI O'QITUVCHISI

OTAMURODOV DONIYORBEBEK

SHDPI 2-KURS TALABASI

MO'MINOVA SEVINCH

SHDPI 1-KURS TALABASI

QURBONNAZAROVA SEFOGUL

SHDPI 1-KURS TALABASI

Annotatsiya: Maqola "Qadimgi Yunon madaniyati" mavzusida Yunonistonning tarixiy, madaniy va ilmiy yutuqlarini o'rganadi. Qadimgi Yunonlar falsafa, san'at, adabiyot, siyosat va ilm-fan sohalarida o'ziga xos yondashuvlarni ishlab chiqqan va bu qadriyatlar G'arb tsivilizatsiyasining rivojiga muhim ta'sir ko'rsatgan. Maqolada Yunon madaniyatining asosiy yutuqlari, jumladan, demokratiya, teatr, skulptura va falsafa sohasidagi kashfiyotlar tahlil qilinadi. Shuningdek, Yunon madaniyatining qulashiga olib kelgan ichki nizolar, urushlar va tashqi tahdidlar, shuningdek, uning keyingi davr madaniyatlariga ta'siri muhokama qilinadi.

Kalit So'zlar: Qadimgi Yunon madaniyati, falsafa, san'at, demokratiya, adabiyot, ilm-fan, Peloponnes urushi, teatr, skulptura, G'arb tsivilizatsiyasi, Yunon shahar-davlatlari.

Yunonistonning ko'pchilik polislarida o'rnatilgan demokratik tuzum fuqarolarning so'z erkinligini ta'minladi, shaxs huquqini kafolatladi va ijtimoiy-siyosiy hayotda faol ishtirok etish imkoniyatini berdi. Xalq yig'inida ichki va tashqi siyosatning barcha masalalarini muhokama qilish fuqarolarning o'zligini anglashini rivojlantirdi. Davlatda yuz berayotgan barcha hodisalar fuqaroda mas'uliyat hissini shakllantirdi. Har qanday fuqaro o'zining butun hayoti davomida bir necha marta davlat va jamoat lavozimlarini egallashi mumkin edi. Polisning siyosati uning barcha fuqarolarining ishi edi. Rivojlangan polislarida aholining asosiy qismi savodli edi. Davlat bayramlari va musobaqalari katta ta'lim va tarbiyaviy ahamiyatga ega edi. Yunon teatri tomoshalari fuqaroda axloqiy va siyosiy sifatlarni tarbiyalash vositasi hisoblanar edi. Shu sababli, davlat barcha fuqarolarni teatr tomoshalarini ko'rishiga shart-sharoit yaratib, g'amxo'rlik qildi. Demokratik polislarida notiqlik san'ati rivojlandi: xalq yig'inlarida nutq so'zlaganda notiq minglab kishilarni o'ziga qaratib, o'z nutqini eshitishga majbur qilishi lozim edi. Sudda esa fuqaro o'zining fikrini san'atkorona va mantiqiy asoslash bilan sudyalarni ishontirishi lozim edi. Bu esa nutq san'atini egallashni talab qildi. Natijada maxsus fan – ritorika (notiqlik san'ati) paydo bo'ldi. Fikrlash, mushohada qilish qonunlari to'g'risidagi fan – mantiq rivojlana boshladi. [1]

Yunonistonda dinning qadimgi Sharq jamiyatlaridagi kabi nufuzli mavqega ega bo'lmaganligi ham yunon madaniyatining rivojlanishida turtki bo'ldi. Yunonlar uchun xudolar qudratli mavjudot bo'lsalar-da, lekin ular insonga yaqin va tushunarli edi. Har qanday yunon kohinlarning yordamisiz o'z xudoriga qurbonlik keltirishi mumkin edi. Qadimgi Sharqda kohinlar toifasi katta mol-mulkka ega bo'lgan yopiq imtiyozli qatlam edi. Jamiyatning ma'naviy, madaniy va ta'lim tizimi kohinlar toifasi izmida edi. Yunonlarda esa kohinlar yopiq qatlam sifatida shakllanmadi. Kohinlik lavozimi saylanadigan va almashtiriladigan edi. Kohinlar alohida toifa sifatida polis hayotiga ta'sir o'tkazmadilar. Yunon ibodatxonalari kichik hajmda chiroyli qilib qurilgan edi. Ular qadimgi Sharq ibodatxonalari kabi ulug'vor va hashamatligi bilan odamlarni qo'rqitib, vahimaga solmas edi.

Qadimgi yunon madaniyati fuqaro erkinligi va iqtisodiy faoliyat erkinligi sharoitlarida rivojlandi. Ko'chadigan va ko'chmas mulkka xususiy mulkchilik, davlatning xo'jalik hayotiga aralashmasligi, tovar-pul munosabatlarining rivojlanishi – bularning barchasi alohida odamning tashabbusini rivojlanishiga, insonning o'zida kuch va ishonchini qaror topishiga hamda tanqidiy fikrlashni paydo bo'lishiga yordam berdi. Chunki tanqidiy mushohadasiz ilmiy yuksalish bo'lishi mumkin emas edi. [2]

Qadimgi yunon madaniyati taraqqiyoti ikki katta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi:

1. Ilk yunon madaniyati (mil.avv. VIII–VI asrlar).

2. Klassik yunon madaniyati (mil.avv. V–IV asrlar).

Ilk yunon madaniyati keskin siyosiy kurash, polis davlatlarining shakllanishi hamda boshqa mamlakatlar bilan iqtisodiy va madaniy aloqalarning yo'lga qo'yilishi sharoitida rivojlandi. Bu davr madaniyati Sharqning qadimgi sivilizatsiyalari ta'siri ostida rivojlandi. Qadimda yunonlar Sharq madaniyati bilan o'zlarining Kichik Osiyodagi manzilgohlari orqali tanishdilar. Qadimgi Sharq sivilizatsiyasiga yaqin joylashgan geografik hududlarda Milet, Lesbos, Samos kabi ilk yunon madaniy o'choqlari vujudga keldi.

Mil.avv. VII asrda yashab ijod qilgan Gesiodning didaktik asarlarida o'zi yashagan davrning ijtimoiy hayoti va ziddiyatlari aks ettiriladi («Mehnat va kunlar» poemasi). [3]

Badiiy adabiyot, eng avvalo, poeziya janrida rivojlandi. Poeziya siyosat bilan bog'liq edi. Mashhur shoirlar Feognid, Solon, qisman Arxiloysiyosat bilan faol shug'ullangan edilar. Hatto Alkey va Safo kabi lirik shoirlar ham siyosatga tan berdilar. Shu davrdagi Ezop masallari adabiyotda demokratik yo'nalishni aks ettirib, ijtimoiy adolatsizlikni qoraladi. Ilk yunon materialistik falsafasi fanining rivojida qadimgi Sharq jamiyatlari yutuqlaridan keng foydalanildi.

Klassik yunon madaniyatining rivojlanishi uchun mil.avv. VI asrda qulay ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy shart-sharoit vujudga keldi. Yunon polislaridagi demokratik tartib-qoidalar, pul-tovar munosabatlarining rivojlanshi, yunon kolonizatsiyasi qadimgi yunon madaniyatining gullab-yashnashi va klassik sifatga ega bo'lishiga olib keldi.

Klassik yunon madaniyati taraqqiyotida uch avlod muhim o'rin tutadi:

Birinchi avlod mil.avv. VI asr oxirida kirib keldi va Afina madaniyatining gullab-yashnashi uchun poydevor qo'ydi. Esxil va Frinix Attika komediyasiga asos soldi. Haykaltaroshlar Kritiy va Nesiot mil.avv. 476-yil Afina agorasini tiranlarga qarshi kurashchilar – Garmoniy va Aristogiton haykallari bilan bezadilar. Olimpdagi Zevs ibodatxonasini haykallar bilan jihozladilar.

Ikkinchi avlod Perikl davrida eng yaxshi yutuqlarga erishdi. Sofokl tragediyalari, Gerodot «Tarixi», Parfenon va Propileyning yetuk klassik shakllari shu davrda yaratildi.

Uchinchi avlod Peloponnes urushlari davriga mansub edi. Afinaliklarning bu vaqtda boshqa madaniy dunyolar bilan tanishuvi natijasida ularning siyosiy va diniy qarashlari ma'lum darajada o'zgardi.

Ilk yunon falsafasi vakillari miletlik Fales (mil.avv. 624–547-yillar), Anaksimandr (mil.avv. 610–546-yillar), Kichik Osiyolik Anaksimenes tabiat, borliqning mohiyatini tushunishga harakat qildilar. Pifagor maktabining vakillari, shuningdek, Geraklit (mil.avv. 544–483-yillar), Empedokl (mil.avv. 483–423-yillar) kabi «fiziklar» (fyuzis-tabiat demakdir) tabiatni o'rgandilar. Ular dunyoning asosini qidirdilar. Tabiat mohiyatini turlicha izohladilar. Fales dunyoning asosi suv, Anaksimandr apeyron (boshlang'ich ibtido), Geraklit esa olov deb qaradi. Demokrit (taxminan mil.avv. 470-yilda tug'ilgan) borliq cheksiz bo'linma – atomdan iborat degan fikrni aytdi. U dunyoning sababiy bog'lanishi haqida fikr yurutdi. Platon (mil.avv. 427–347-yillar) borliq abadiy, o'zgarmas, bo'linmas, uni aql bilan bilish mumkin deb hisobladi. Platon akademiyasida 20 yil ta'lim olgan Aristotel (mil.avv. 384–322-yillar) «g'oyalar dunyosi to'g'risida»gi ustozining fikrini tanqid qildi. Aristotel fikricha, borliq jins va tur shaklida mavjud bo'ladi.

Suqrot (tax. mil.avv. 470–399-yillar) falsafasida inson muammosi oldingi o'ringa chiqdi. U insonning o'zini, o'zligini anglashiga jiddiy e'tibor berdi. Suqrot insonni o'rganish falsafa obyektini tashkil etadi, deb hisobladi.

Qadimgi yunon afsonalariga ko'ra, dastlab Yer (Geya) va Xaos, hayotning boshlanishi (Eros) va yer osti dunyosi (Tartar) bo'lgan. Geya yulduzli osmon Uranni tug'adi. Uran dunyoning birinchi hukmdori va Yer ma'budasi Geyaning turmush o'rtog'i bo'ladi. Uran va Geyadan so'ng xudolarning ikkinchi avlodi – titanlar boshlanadi. Uran o'z o'g'li, dehqonchilik xudosi titan Kronos tomonidan taxtdan ag'dariladi. Kronosning bolalari Aid, Zevs, Poseydon, Gestiya, Demetra, Gera bo'lgan. Olimpning bosh xudosi Zevs osmon va chaqmoq hukmdori, Poseydon yer va dengizni sug'oradigan namlik xudosi, Aid (Pluton) yerosti dunyosi hukmdori bo'ladi. Zevsning rafiqasi Gera nikoh homiysi, Gestiya uy o'chog'i ma'budasi, Demetra dehqonchilik homiysi deb sig'inganlar. Zevs va Geradan: o'smirlik ma'budasi Geba; urush xudosi Ares; temirchi va hunarmandlar homiysi Gefest tug'iladi.[4]

Yunon mifologiyasida yerni yuvib turadigan daryoning nomi va uning ma'budi Okean deb nomlangan. Okeanning qizi dono Metida Zevsning rafiqasi. U yerning eng chekkasi hayot va o'limning chegarasi bo'ladi. Okean Prometeyni Zevs bilan murosaga keltirishga urinadi. Zevsning avlodlaridan tabiatning ilk uyg'onish xudosi Apollon alohida o'rinda turadi. U san'at homiysi hamda davolovchi xudo. Apollonning singlisi Artemida ovchilik ma'budasi va yoshlarning homiysi. Germes moddiy mo'l-ko'lichilik xudosi, keyin savdo, aldamchi va o'g'rilar xudosi, keyinchalik esa notiqlar va sportchilar homiysi. Dionis (Vakx)ga tabiat kuchlari, uzumchilik va vinochilik xudosi deb sig'inganlar. Jangovar Afina donolik ma'budasi sifatida shuhrat qozondi.

Yunon diniy dunyoqarashi bo'yicha xudolar odamlarga o'xshab azob chekishlari, insoniy his-tuyg'uga ega bo'lishlari mumkin edi. Yunonlarning fikri bo'yicha odamlar va xudolar dunyolari o'rtasida o'tib bo'lmaydigan chegara yo'q edi. Ularni bog'laydigan bo'g'in sifatida xudolar va yerdagi ayollarning aloqasi natijasida tug'ilgan qahramonlar (yarim xudolar) bo'lgan. Misol uchun, o'z qahramonliklari uchun xudolar safiga kiritilgan Gerakl shunday edi.

Alohida polislarning homiylari hisoblangan xudolar va qahramonlarga bag'ishlab ibodatxonalar qurilgan va ko'p sonli qurbonliklar keltirilgan. Eng qadimgi yunon ibodatxonalar yog'ochdan qurilgan, keyinchalik hashamatli ibodatxonalar tosh va marmardan qurilgan. Ibodatxonalar xudolar haykallari, mifologik tasvirlar bilan bezatilgan. Afina Akropolida qurilgan Erextyon afsonaviy ma'bud Erextey, Afina shahri homiysi ma'buda Afinaga, dengiz ma'budi Poseydonga bag'ishlangan. Ba'zi ibodatxonalar oldida ibodat qilayotgan koinlar xudolardan kelajak to'g'risida bashoratlarni so'rashlari mumkin edi. Xudo mehrobiga 100 qoramol qurbonlik (gekatomba) keltirilgan. Qurbonlikka hayvonning ichki a'zolari berilib, go'shti esa polisning barcha fuqarolari uchun bazmda ishlatilgan. Bayram tadbirlarida sport, musiqa, poetik musobaqalar alohida o'rin tutgan. «Xudolar» ishtiroki bilan tantanali teatr tomoshalari uyushtirilgan. Homiy xudo sharafiga uyushtiriladigan bayram polis-shaharning kuch-qudratini namoyishi sifatida polisning barcha fuqarolari birligining eng yuqori cho'qqisi deb qaralgan.

Yunon bayramlari ichida eng mashhuri Peloponnesning shimolidagi Elida viloyatining Olimpiya shaharchasida har 4 yilda Zevs sharafiga o'tkaziladigan Olimpiya o'yinlari edi. Birinchi Olimpiya o'yinlari mil.avv. 776-yilda bo'lib o'tgan. Bayramning boshlanishi to'g'risida barcha yunonlarga maxsus elchilar – spondoforlar xabar berganlar. Musobaqalar o'tkazilish vaqtida urushayotgan shahar-davlatlar urushni to'xtatib, ular o'rtasida muqaddas sulh – ekexeriya tuzilgan. Olimpiya shaharchasining katta qismi 1829-yilda qazib ochilgan. Bu joyda sportchilar va tomoshabinlar uchun inshootlar, Gera va Zevsga bag'ishlangan ikki ibodatxona bo'lgan. [5]

Sportchilar musobaqalardan bir oy oldin tanlov sinovlariga kelganlar. O'yinlarda faqat ma'lum yoshga yetgan yunon fuqarolari ishtirok etganlar. Mil.avv. 662-yildan bolalar uchun musobaqalar kiritilgan. Varvar va qullar faqat tomoshabin bo'lishlariga ruxsat berilib, ayollarga musobaqalarda qatnashish va o'yinlarni kuzatish qat'iy taqiqlangan. Elida fuqarolari ichidan 10 sudya belgilangan. Tayoq bilan qurollangan nazoratchilar (rabdoxlar) o'yinlarda tartib-intizomni saqlab turganlar. Atletlar qip-yalang'och bo'lib kurash tushganlar. Bayramning birinchi kunida ishtirokchilar Zevs mehrobi oldida musobaqa qoidalariga rioya qilishlari to'g'risida qasam ichganlar. Ikkinchi, uchinchi,

to'rtinchi kunlar musobaqalar o'tkazilib, beshinchi kun o'yinlarning yopilishi, g'oliblarni taqdirlash marosimi o'tkazilgan.

Olimpiya o'yinlariga yugurish, kurash, qo'l jangi, qoidasiz kurash (pankratiya), beshkurash – pentatlon (uzunlikka sakrash, qisqa masofaga yugurish, nayza va disk uloqtirish), ot chopish va poyga aravalarida yugurish kirgan. Musobaqalar guruhlar bo'yicha qur'a tashlash yo'li bilan o'tkazilgan. G'oliblar olimpiyonik faxriy unvonini olib, mil.avv. 752-yildan zaytun novdalaridan gulchambarlarni mukofot sifatida olganlar. G'oliblar moddiy rag'batlantirilganlar. G'oliblar Olimpiyalik Zevs xiyobonida o'z haykallarini qo'yish huquqiga ega bo'lganlar. Buyuk yunon shoiri Olimpiada g'oliblari sharafiga madhiyalar to'qiganlar.

Olimpiya o'yinlarida jang aravalari poygasida siyosiy arboblardan Afinalik Alkiviad, Akragant shahri hokimi Feron, Sitsiliyalik Tiran Gieron II va Gionisey, Makedon podshosi Filipp II bir necha bor g'olib bo'lganlar. So'nggi Olimpiya o'yinlari milodiy 393-yilda o'tkazilgan. Yunonistonda Olimpiya o'yinlaridan tashqari, Umumellin o'yinlaridan Pifiya (4 yilda bir marta Apollonga bag'ishlangan), Nemeya (Nemeylik Zevsiga bag'ishlangan) va Istma (Poseydonga bag'ishlangan) o'yinlari ham o'tkazilgan. Yunonlar guruh bo'lib emas, balki shaxsiy sport bellashuvini afzal ko'rganlar. Ayollarga Olimpiya o'yinlarida ishtirok etish, tomoshabin bo'lish taqiqlangan. Ayollarning ma'buda Gera sharafiga o'tkaziladigan o'z o'yinlari bo'lib, u ham Olimpiyada o'tkazilgan. Yunonlar guruh bo'lib emas, balki shaxsiy sport bellashuvini afzal ko'rganlar. Ayollarga olimpiya o'yinlarida ishtirok etish, tomoshabin bo'lish taqiqlangan. Ayollarning ma'buda Gera sharafiga o'tkaziladigan o'z o'yinlari bo'lib, u ham Olimpiyada o'tkazilgan.

Sport musobaqalari fuqarolarning jismoniy rivojlanishiga imkoniyat yaratgan va yoshlarni harbiy jihatdan chiniqtirish uchun xizmat qilgan. Fuqaro jismoniy va ma'naviy mukammal rivojlanishi va jang san'atini egallagan bo'lishlari talab qilingan. Siyosiy arboblarni ham urush vaqtida qo'lga qurol olib, oddiy goplit qatorida turib jang qilganlar. Yunonlar bayramlar, o'yinlarni hamkorlikda tashkil qilish va eng muqaddas ziyoratgohlarni himoya qilish uchun alohida ittifoqlar – amfiktioniyalar tashkil qildilar.

Qadimgi Yunon madaniyati G'arb tsivilizatsiyasining asosiy poydevorlaridan biri sifatida tarixiy va madaniy merosda o'zgarimas iz qoldirgan. Yunonlar san'at, falsafa, adabiyot, ilm-fan, siyosat va arxitektura kabi ko'plab sohalarda ilg'or yutuqlarga erishgan. Ularning demokratiya, erkin fikr va ilmiy tadqiqotlar sohasidagi yangiliklari, ayniqsa, miloddan avvalgi 5–4-asrlarda gullab-yashnagan Athenaning "oltin davri" bilan bog'liq. Qadimgi Yunon madaniyatining yuksalishiga uning o'ziga xos falsafiy qarashlari, teatr va san'atdagi innovatsiyalari, ilmiy kuzatuvlar va o'zaro mushtarak qadriyatlar ta'sir ko'rsatgan.

Biroq, Yunon madaniyatining yuksalishi bilan birga, ichki siyosiy nizolar, urushlar va tashqi tahdidlar uning tanazzuliga sabab bo'ldi. Ayniqsa, Peloponnes urushi va Makedoniyalik Aleksandr tomonidan Yunon shahar-davlatlarining birlashishi Yunon madaniyatining o'zini saqlab qolishdagi muammolarni kuchaytirdi. Shu bilan birga, Yunon madaniyati o'zining yozma merosi, san'ati va ilmiy an'analari orqali keyingi davrlar madaniyatlariga, jumladan Rim va Islom sivilizatsiyasiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Xulosa qilib aytganda, qadimgi Yunon madaniyati o'zining g'oyaviy va estetik yutuqlari bilan nafaqat o'z davrida, balki kelajak avlodlar uchun ham muhim ilhom manbai bo'lib qolgan. Uning yuksalishi va tanazzuli, shuningdek, bu jarayonlardagi sabablar va oqibatlar, tarixshunoslik va madaniyatshunoslik uchun o'ziga xos darslarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jahon tarixi (I-tom. 1- qism) darslik/ T/:” Navroz”,2018.-260.b.

2. Jahon tarixi (Qadimgi sharq, Qadimgi Yunoniston va Rim tarixi)/ o'quv qo'llanma. T. 2018
3. Roger V. Beck, Linda Black, Larry S. Krieger, Philip C. Naylor, Dahia Ibo Shabaka "World history: patterns of interaction". McDougle Little, USA, 2009.
4. Древние цивилизации, PDF M. 1989.
5. Майоров Н.И. Введение в историю Древнего Востока. PDF. Учебное пособие. 2003.
6. Афанасьева В.К. и др. Искусство Древнего Востока. М. Прогресс. 1971.
7. Бикерман Э. Хронология Древнего мира. М. Изд-во Вост. литер-ры. М. 1975.
8. Бобожонов, Беҳруз Баҳодир ўғли. ШАҲРИСАБЗНИНГ ТАРИХИЙ БОЗОРЛАРИ ВА САВДО-ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТЛАРИ. 1344-1351